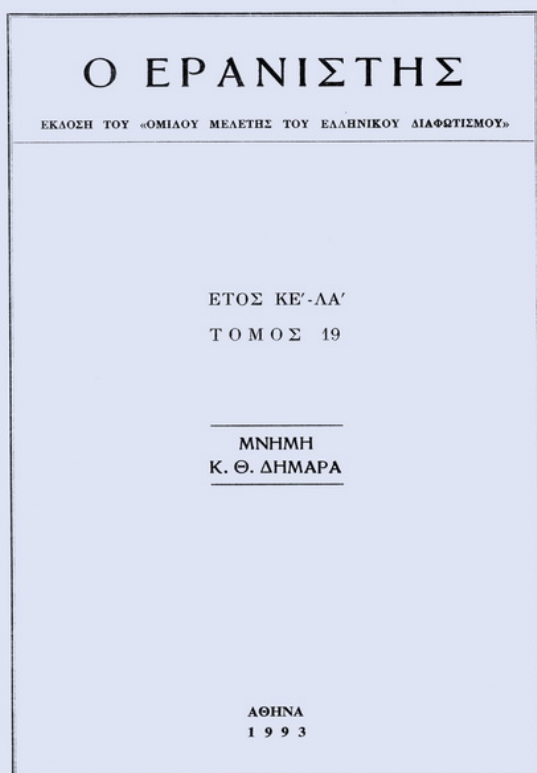

The Gleaner

Vol 19 (1993)

In Memoriam of C. Th. Dimaras

Συνδρομητές για την έκδοση της “Κιβωτού”

Φίλιππος Ηλίου

doi: [10.12681/er.277](https://doi.org/10.12681/er.277)

To cite this article:

Ηλίου Φ. (1993). Συνδρομητές για την έκδοση της “Κιβωτού”. *The Gleaner*, 19, 336–343.
<https://doi.org/10.12681/er.277>

είχε επικοινωνήσει με τον βολισινὸ ἐκδότη καὶ ὅτι θὰ φρόντιζε γιὰ τὸ τύπωμα τῶν Ἀστειῶν μόλις θὰ ἔπαιρνε τὴν ἀπάντησή του.⁹ Ἡ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ ἔφτασε στὸ Παρίσι ἕνα σχεδὸν χρόνον ἀργότερα μετὰ ἡμερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1812 καὶ ἦταν ἡ ἴδια ποὺ θὰ δημοσιευόταν ἀπὸ τὸν Ζ.Λ. ὡς Προλεγόμενα τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἱεροκλῆ. Ἐτσι μετὰ αὐτὸ τὸ ἀληθοφανὲς σενάριο ἡ ψευδεπίγραφη χρονολογία τῆς Ἰλιάδας φαινόταν νὰ μὴ γεννᾷ προβλήματα.

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ "ΚΙΒΩΤΟΥ"

Ἡ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ *Κιβωτοῦ* τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐκδοτικὰ ἐγχειρήματα ποὺ ἐπιχειρήθηκαν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ τυπογραφία. Ἔργο μακρᾶς πνοῆς καὶ μακρᾶς διάρκειας, ὑπομονετικῆς ἀλλὰ κάπως παλαιομοδίτικης λογισύνης, στὸ ὁποῖο στρατεύθηκαν, διαδοχικά, ἀξιόλογοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ἡ *Κιβωτός*, ἀπὸ τὴν ἀναγγελία, ἥδη, τῆς ἔκδοσής της, τροφοδότησε καὶ τίς ἰδεολογικὲς ἀντιπαραθέσεις τῆς τελευταίας πενταετίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

Πέρα ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα, ἡ ἔκδοσις τῆς *Κιβωτοῦ*, δημιουργοῦσε, ἐξαιτίας τοῦ ὄγκου τῶν δαπανῶν ποὺ ἀπαιτήθηκαν γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου, καὶ σημαντικὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο δὲν μπορούσε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μετὰ κάποιες ὑποσχέσεις χορηγῶν, ὅπως ἐκείνη τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμᾶ. Εἴταν φυσικὸ, λοιπόν, νὰ προστρέξουν οἱ συντελεστὲς τῆς ἔκδοσης στὴ συνηθισμένη καὶ βολικὴ μέθοδο τῆς προεγγραφῆς συνδρομητῶν. Τὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ στήριξε τὴν ἔκδοσιν μετὰ πολλοὺς τρόπους, δὲν παρέλειψε νὰ συστήσει, πιεστικά, τὴ συνδρομὴ μετὰ τρόπο, μάλιστα, ποὺ, γιὰ ὀρισμένες κατηγορίες συνδρομητῶν —ἀνώτερη ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία καὶ μοναστικά ἱδρύματα— ἡ ἀνταπόκρισις στὴν ἐκκλήσιν γιὰ (προαιρετικὴ) προεγγραφὴ εἶχε ὅλα τὰ δείγματα τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀνταπόκρισος σὲ πατριαρχικὴ προσταγή: ὁ Μανουὴλ Γεδεών μιᾶ γιὰ «φορολογία».

Ὁ κατάλογος τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ* ἐπρόκειτο νὰ δημοσιευτεῖ στὸ τέλος τοῦ τελευταίου, τέταρτου ἴσως, τόμου τοῦ Λεξικοῦ. Ὅπως, ὅμως, γνωρίζουμε, ἡ ἔκδοσις διακόπηκε, ἀπότομα, μετὰ τὴν ἐκρηξὴ τῆς ἐπανάστασης, ὅταν, δηλαδή, εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου (1819) καὶ εἶχαν τυπωθεῖ τὰ πρῶτα τυπογραφικά φύλλα τοῦ δεύτερου. Ἐτσι, καὶ ἡ δημοσίευσιν τοῦ καταλόγου τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ* ματαιώθηκε.

Τὸν κατάλογο, πάντως, τὸν εἶχαν στὰ χέρια τοὺς οἱ ἄνθρωποι τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας καὶ οἱ μητροπολίτες ποὺ ἐφόρευσαν τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου καὶ τὴ συλλογὴ τῶν συνδρομῶν. Ἀπὸ τὰ τεκμήρια ποὺ δημο-

9. Ὁ.π., σ. λγ', σημ. 2 (ἀνατύπωση Μ.Ι.Ε.Τ., ὁ.π., σ. 137).

σιούνται στη συνέχεια συνάγεται ότι οι τυπογράφοι πρέπει να είχαν κατά-στιχο, με έγγραφες που αντιστοιχοῦσαν στις ἀριθμημένες, ἔντυπες, ἀποδείξεις που ἔδιναν στους προεγγραφομένους. Καὶ ἐπιπλέον ὑπῆρχε ἓνα συγκεντρωτικὸ κατάστιχο, με ἐλλείψεις, ὅπως μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε, ἀλλὰ καὶ πολλές λεπτομέρειες γιὰ ὀνόματα συνδρομητῶν καὶ τὴν παράδοση τῶν ἀντιτύπων τοῦ πρώτου τόμου. Τὸ ἐπίσημο αὐτὸ κατάστιχο πέ-ρασε, ἄγνωστο μὲ ποιὸν τρόπο, στὰ χέρια τοῦ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ ὁποῖος τὸ παρουσίασε σὲ δημοσίευσμά του, τοῦ 1889· ἐκεῖ περιέλαβε, ἀποσπασμα-τικά, καὶ χωρὶς πρόθεση πληρότητας, καὶ μικρὸ τμῆμα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν.¹ Στὴ διάρκεια τῶν ἀναστατώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν ποὺ προκλήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐλληνοτουρκικῶν ἀναμετρήσεων τῆς δεκαετίας τοῦ 1920, τὸ κατάστιχο χάθηκε πάλι. Τὸ ἐπεσήμανε, πρὶν ἀρκετὰ χρόνια, στὴν "Ἀγκυρα, ἡ Λουκία Δρούλια ἡ ὁποία ἐτοιμάζει καὶ τὴ σχολιασμένη ἔκδοσή του.²

Ὡστόσο, τὸ κατάστιχο αὐτό, δὲν περιέχει συστηματικὸν κατάλογο συν-δρομητῶν: σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις, ἰδίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Κωνσταντι-νούπολη, περιέχει καὶ ὀνόματα καὶ ἐπαγγέλματα τῶν συνδραμόντων· σὲ ἄλλες, ποὺ καλύπτουν καὶ τὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ, σημειώνονται συνολικοὶ ἀριθμοὶ ἀντιτύπων ποὺ εἶχαν προαγορασθεῖ, δίπλα στὸ ὄνομα ἢ τοῦ τόπου ὅπου ἔμεναν ἢ τοῦ μητροπολίτη ποὺ ἐφόρευε μιὰ ἐκκλησιαστικὴ περιοχὴ ἢ ἓνα σύνολο μοναστηριῶν: τὰ ὀνόματα λείπουν.

Γιὰ μιὰ περίπτωσι, τὴν περίπτωση τοῦ "Ἀθω, μπορούμε, τώρα, νὰ συμπληρώσουμε τὸ κενό. Στὸ ἀρχεῖο τῆς μοναστικῆς Κοινότητος ποὺ φυ-λάσσεται στὸ Πρωτάτο, ἐπιστημάνθηκε, πρόσφατα, μία σειρὰ ἔντυπων ἀποδείξεων, ποὺ ἀφοροῦν τὶς συνδρομὲς καὶ τοὺς συνδρομητὲς τῆς *Κιβω-τοῦ* στὰ ἄθωνίτικα μοναστήρια.³ Μαζί με τὰ ὀνόματα τῶν μονῶν καὶ τῶν μοναχῶν, οἱ ἀποδείξεις αὐτὲς παρέχουν καὶ ἄλλες χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὰ ἐκδοτικὰ τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ.

1. Μ. Ι. Γεδεών, «Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους ἡμῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἔτη», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 9 (1888/9), σ. 212-213. Ἀναδημοσιεύε-ται στὸν τόμο: Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους κατὰ τὸν 19^{ον} καὶ 20^{ον} αἰῶνα*, Ἀθήνα 1976 (τὰ σχετικὰ μετὰ τὸ κατάστιχο στίς σ. 177-178). Στὴ με-λέτη μου γιὰ τὰ βιβλία μετὰ συνδρομητὲς στηρίχθηκα στοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰ ὀνόματα ποὺ μπορούσαν νὰ ἐξαχθοῦν ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Γεδεών· βλ. Φίλιππος Ἡλιού, «Βιβλία μετὰ συνδρομητὲς. I. Τὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ (1749-1821)», *Ὁ Ἑρμι-στής*, 12 (1975), σ. 158, ἀρ. 1819. 11. Τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε τώρα ἐπιτρέπουν τροποποιήσεις καὶ στοὺς ἀριθμοὺς καὶ στὰ ὀνόματα.

2. Ἡ Λουκία Δρούλια μοῦ ἐπέτρεψε, πρόθυμα, νὰ χρησιμοποιήσω τὰ τεκμήρια τοῦ καταστίχου αὐτοῦ, γιὰ νὰ συμπληρώσω, μετὰ πληρέστερες ἀναγραφάς, τὴν ὑπὸ ἔκδοσιν προσωπογραφία τῶν συνδρομητῶν τῆς περιόδου 1749-1832. Ἐχει, καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή, τὶς εὐχαριστίες μου.

3. Τὶς ἐπεσήμανε, στὴ διάρκεια τῶν ἐρευνῶν του, ὁ φίλος μου Κρίτων Χρυσο-χοῖδης, ὁ ὁποῖος, γνωρίζοντας τὶς ἐνασχολήσεις μου μετὰ θέματα τῶν συνδρομητῶν, τὶς φωτογράφησε καὶ μοῦ τὶς παρεχώρησε γιὰ νὰ τὶς ἀξιοποιήσω. Τὸν εὐχαριστῶ.

Τὸ κείμενο τῆς ἔντυπης ἀποδείξεως ἔχει ὡς ἐξῆς:

Δῆλον γίνεται ὅτι ὁ [κενὸ] συνδραμῶν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Γένους ἐπιλεγομένου ΚΙΒΩΤΟΣ δι' ἐν σῶμα, ἐμέτρησε τὰ τῆς προπληρωμῆς προσδιορισθέντα γρόσια τεσσαράκοντα, καὶ δίδεται ὁ παρὼν τεσκερὲς εἰς ἔνδειξιν.

1815. Ἰαννουαρ. ἀ.

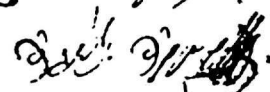
Οἱ ἀποδείξεις φέρουν ἔντυπη χρονολόγηση 1 Ἰανουαρίου 1815, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο, στὴ σειρὰ τῶν χρονολογημένων τεκμηρίων πού διαθέτουμε, γιὰ τὴν ἑναρξή τῶν τυπογραφικῶν ἐργασιῶν. Ἡ γνωστὴ προκήρυξη μὲ τὴν ὁποία ἀγγέλθηκε ἡ ἔκδοσις καὶ ζητήθηκε προεγγραφὴ συνδρομητῶν εἶναι τοῦ Νοεμβρίου 1815: δὲν ἀποκλείεται, πάντως, νὰ ἔχει κυκλοφορήσῃ καὶ ἄλλη, προγενέστερη, προκήρυξη πού μᾶς διαφεύγει.⁴

Οἱ τριαντατρεῖς ἀποδείξεις πού φυλάσσονται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πρωτάτου εἶναι, ὅλες, συμπληρωμένες μὲ τὸ χέρι:

—ὕπάρχει, πρῶτα, στὸ κενὸ πού ἔχει ἀφθεεῖ στὸ ἔντυπο, γιὰ νὰ συμ-

Δῆλον γίνεται ὅτι ὁ συνδραμῶν διὰ
τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Γένους ἐπιλεγο-
μένου ΚΙΒΩΤΟΣ δι' ἐν σῶμα, ἐμέτρησε τὰ
τῆς προπληρωμῆς προσδιορισθέντα γρόσια
τεσσαράκοντα, καὶ δίδεται ὁ παρὼν τεσκερὲς
εἰς ἔνδειξιν.

1815. Ἰαννουαρ. ἀ.

Ακ. 58: -
Ηλ.δ. 1815: ἐν τῷ ὅλῳ τῷ ὅλῳ καὶ
ἐν τῷ ὅλῳ τῷ ὅλῳ.

4. Πβ. Μακεδονικά, 1 (1939), 48.

πληρωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους, τὸ ὄνομα τῆς μονῆς ἢ τοῦ μοναχοῦ ποὺ προεγγράφεται συνδρομητής.

—ἡ κάθε ἀπόδειξη φέρει αὐξοντα ἀριθμό, χειρόγραφο: οἱ τριαντατρεῖς ἀποδείξεις εἶναι ἀριθμημένες ἀπὸ Νο: 26 ἕως Νο: 58.

—στὸ τέλος τῆς ἀπόδειξης ὑπάρχει μονοκοντυλιά: †*ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Ἰωαννίκιος*. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς ποὺ ἐφορεύουν τῇ συνδρομῇ καὶ ἐποπτεύουν τὴν ἀμοιβαίᾳ τήρηση τῆς συμφωνίας: προπληρωμῇ τῆς συνδρομῆς — παράδοση τῶν τόμων «ἀφ' οὗ τυποθῶσι».

—μὲ ἄλλο χέρι, τοῦ συνδιευθυντῆ καὶ συνιδιοκτῆτη, πιά, τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας Ἀλέξανδρου Ἀργυράμμου, ἔχει γραφεῖ, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴ μονοκοντυλιά τοῦ μητροπολίτη, ἡ ἀκόλουθη ἀπόδειξη:

τῇ 27ῃ μαΐου 1819: ἐδόθη ὁ πρῶτος τόμος καὶ ἐλήφθησαν τὰ τοῦ δευτέρου.

Ἀλεξ: Ἀργυράμμος

—στὴν κάτω δεξιὰ πλευρὰ τῶν ἀποδείξεων ὑπάρχει σφραγίδα μὲ δυσδιάκριτα στοιχεῖα.

Δημοσιεύω, ἐδῶ, τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν ποὺ ἀναγράφονται στὶς ἀποδείξεις. Τὸ Ν[οῦμερ]ο ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀρχὴ κάθε ἐγγραφῆς εἶναι ὁ χειρόγραφος ἀριθμὸς τῆς ἀντίστοιχης ἀπόδειξης.

No: 26:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ δοχειαρίου	1
No: 27:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ κοντλουμουνσίον	1
No: 28:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 29:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 30:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	1
No: 31:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 32:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 33:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	1
No: 34:	ὁ ἀρχιμανδ. γρηγόριος κοντλουμουνσιανός	1
No: 35:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ σταυρονικήτα	1
No: 36:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ γρηγορίου	1
No: 37:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἐσφιγμένου	1
No: 38:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν ῥώσων	1
No: 39:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ἁγίου παύλου	1
No: 40:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ φιλοθέου	1
No: 41:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ διονυσίου	1
No: 42:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ παντοκράτορος	1
No: 43:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ξενοφώντος	1
No: 44:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς σίμονος πέτρας	1
No: 45:	ὁ κτὴρ Μητροφάνης νικηφόρου ζογράφος	1
No: 46:	Τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ κωνσταμονίτου	1
No: 47:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ πρωτάτου	1
No: 48:	ὁ π(ροηγούμεν)ος χρύσανθος μουσικὸς	1
No: 49:	κωνσταντῖνος γραμματικῶς τῆς κοινότητος	1

No: 50:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ καρακάλου	1
No: 51:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ξηροποτάμου	1
No: 52:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ζωγράφου	1
No: 53:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 54:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 55:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς λαύρας	1
No: 56:	τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς ἀγίας λαύρας	1
No: 57:	ὁ ἀρχιμανδ. ἡσαΐας χιλανδιαρηνῶς	1
No: 58:	ὁ προηγούμενος Ἰωαννίκιος χιλανδιαρηνῶς	1

Λίγα εἶναι τὰ σχόλια ποὺ χρειάζεται νὰ συνοδεύουν τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ καταλόγου. Σημειώνω, πρῶτα, πὼς ὁ κατάλογος εἶναι πλήρης γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴς συνδρομὲς τοῦ Ὁρους στὴν Κιβωτό. Στὸ γενικὸ κατὰστιχο τῆς συνδρομῆς ποὺ πρόκειται νὰ δημοσιεύσει ἡ Λουκία Δρούλια, ὑπάρχει ἡ ἐγγράφη: «Τὰ μοναστήρια τοῦ ἁγίου ὄρους. ἐδόθησαν τοῖς ἐπιτρόποις τοῦ ὄρους <Τόμοι> 33»⁵. Ἐπιβεβαιωτικὴ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὁμαδικοῦ χαρακτήρα ποὺ εἶχε προσλάβει ἡ συνδρομὴ γιὰ τὴν Κιβωτό, εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη, χειρόγραφη, ἀχρονολογητὴ καὶ ἀνυπόγραφη ἐγγράφη, ποὺ σώζεται, μαζί με τὴς ἐντυπες ἀποδείξεις, στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πρωτάτου:

«33» Α' ποδείξεις τοῦ Κοινοῦ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας διὰ τριαντα-
τορία λεξικά τῆς Κιβωτοῦ, νὰ τὰ λάβωμεν ἀφ' οὗ τυπωθῶσι διὰ τὰ ὁποῖα
ἐμετρούσαμεν γρόσια «1320» ἤτοι χίλια τριακόσια εἴκοσι :—

Ἐνα δεύτερο, λεπτομερειακό, ἀλλὰ ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν τάξη μετὰ τὴν ὁποία ἡ πατριαρχικὴ τυπογραφία τηροῦσε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς, εἶναι, πέρα ἀπὸ τὴν ἀρίθμηση τῶν ἀποδείξεων, καὶ τὸ ὅτι κάθε ἀπόδειξη ἀντιστοιχεῖ, ὑποχρεωτικά, σὲ ἓνα ἀντίτυπο. Ὅταν κάποιος συνδρομητὴς ἐγγράφεται γιὰ περισσότερα ἀντίτυπα, τοῦ δίδεται ἴσος ἀριθμὸς ἀποδείξεων. Ἐχομε, ἔτσι, τέσσερες ἀποδείξεις γιὰ τὴ μονὴ Μεγίστης Λαύρας (ἀρ. 53-56) καὶ ἀνὰ τρεῖς γιὰ τὴς μονὲς Ἰβήρων καὶ Βατοπεδίου (ἀρ. 28-30 καὶ 31-33 ἀντίστοιχα). Στὸν κανονικὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, ἂν αὐτὸς εἶχε τυπωθεῖ, οἱ ἐγγραφὲς αὐτὲς θὰ ἐμφανίζονταν μετὰ τὸν συνηθισμένον τρόπο:

τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῆς ἀγίας λαύρας [ἀντίτυπα]	4
τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τοῦ βατοπεδίου	3
τὸ Ἱερὸν μοναστήριον τῶν Ἰβήρων	3.

Ἐχομε, δηλαδή, στὴν πραγματικότητα, 26 ἀθωνίτικες συνδρομὲς γιὰ 33 ἀντίτυπα. Καὶ ἀπὸ αὐτὲς ἕξ μόνον ἀντιπροσωπεύουν συνδρομὲς φυσικῶν προσώπων.⁶ Οἱ ὑπόλοιπες εἴκοσι εἶναι συνδρομὲς τῶν μοναστη-

5. Πβ. Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Τὸ ἀγαναωστικὸ κοινὸ στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ: οἱ συνδρομητές*, τ. 1, σ. 22, ἀρ. 239 (ὑπὸ ἔκδοσιν).

6. Ἀπὸ τοὺς 6 μοναχοὺς ποὺ προεγγράφονται συνδρομητὲς στὴν Κιβωτὸ οἱ τέσσερες ἐμφανίζονται συνδρομητὲς καὶ σὲ ἄλλα βιβλία τῆς περιόδου: εἶναι, ὅλα, ἐκδόσεις

ριῶν, τοῦ «κοινοῦ» τῶν μονῶν, ὅπως συνήθως δηλώνεται στοὺς δημοσιευμένους καταλόγους συνδρομητῶν: εἶναι, δηλαδή, κατὰ κάποιο τρόπο, συνδρομὲς σχεδὸν ὑποχρεωτικές, δοθείσης τῆς ἐπιμονῆς μετὰ τὴν ὁποία τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ γιὰ γενικότερους σκοποὺς ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ δαπάνες τῆς ἐκδόσεως, εἶχε συστήσει καὶ ἐπιμένει γιὰ τὴ στήριξη τῆς συνδρομητικῆς προσπάθειας, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὸ ἐγχείρημα τῆς *Κιβωτοῦ*.

26 συνδρομὲς γιὰ 33 ἀντίτυπα: ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἐξαιρετικὰ χαμηλὸς σὲ σχέση μετὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ "Αθω· σὲ σχέση, ἐπίσης, μετὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἀγιορειτῶν, τὴν ἴδια ἐποχὴ, σὲ συνδρομὲς ἔργων πλησιέστερων στὰ ἐνδιαφέροντά τους καὶ στὶς πνευματικὲς τους δεκτικότητες καὶ εὐαισθησίες.

Στὰ ἴδια χρόνια ποὺ προετοιμάζεται καὶ κυκλοφορεῖ ὁ πρῶτος τόμος τῆς *Κιβωτοῦ*, μαθητὲς καὶ ζηλωτὲς τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη προετοιμάζουν καὶ πραγματοποιοῦν —καὶ αὐτοὶ μετὰ θερμὴ πατριαρχικὴ ὑποστήριξη καὶ προτροπὲς— τὴν ἐκδοσὴ ἔργων ποὺ δὲν εἶχε προλάβει νὰ τυπώσει, ὅσο ζοῦσε, ὁ συγγραφέας τους. Τρία ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά (τὰ δύο: τρίτομα) κυκλοφόρησαν τὸ 1819, μετὰ προεγγραφὴ συνδρομητῶν. Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ μοναχικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ "Αθω στάθηκε ἐντυπωσιακὴ:

Κῆπος Χαρίτων, Βενετία 1819. Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν "Αθω: 325 γιὰ 432 ἀντίτυπα.⁷

Παῦλον τοῦ Ἀποστόλου Αἱ ΙΔ' Ἐπιστολαί, Βενετία 1819 (3 τόμοι). Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν "Αθω: 232 γιὰ 487 ἀντίτυπα.⁸

Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν, Βενετία 1819 (3 τόμοι). Συνδρομητὲς ἀπὸ τὸν "Αθω: 332 γιὰ 472 ἀντίτυπα.⁹

Ἐμπρὸς στοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς, οἱ 26 συνδρομητὲς γιὰ 33 ἀντίτυπα τῆς *Κιβωτοῦ* ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ἐπίπεδο ἐνδιαφέροντος ἐξαιρετικὰ χαμηλό. Ὅση πατριαρχικὴ ὑποστήριξη κι ἂν διέθεταν, τὰ ἔργα τῆς ὑψηλῆς

ἔργων τοῦ Νικόδημου Ἀγιορείτη. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ὁ Κουτλουμουσιανός, στὸν τρίτομο *Συναξαριστὴ* τοῦ 1819 γιὰ δύο ἀντίτυπα καὶ στὴν τρίτομη ἐκδοσὴ τῶν *Ἐπιστολῶν* τοῦ ἀποστόλου Παύλου, τοῦ 1819, ἐπίσης γιὰ δύο ἀντίτυπα (πβ. Φ. Ἡλιοῦ, *Τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό*, ὁ.π., τ. 1, σ. 232, ἀρ. 2682)· ὁ Χιλανδαρινὸς ἀρχιμανδρίτης Ἡσαΐας: στὸν *Συναξαριστὴ*, στὶς *Ἐπιστολὰς* καὶ στὸν *Κῆπο Χαρίτων*, ἀνὰ ἓνα ἀντίτυπο (πβ. αὐτ., σ. 357-358, ἀρ. 4100)· ὁ ζωγράφος Μητροφάνης (πρόκειται γιὰ τὸν Μητροφάνη ἐκ Βιζύης, ποὺ ζεῖ σὲ κελλὶ τῆς Μονῆς Καρακάλλου): στὸν *Συναξαριστὴ* καὶ στὸν *Κῆπο*, ἀνὰ πέντε ἀντίτυπα καὶ στὶς *Ἐπιστολὰς*, 10 ἀντίτυπα μαζὶ μετὰ τὸν ἀγιογράφο Ἰωάσαφ (πβ. αὐτ., τ. 2, σ. 77, ἀρ. 8171)· καὶ ὁ προηγούμενος Χρυσανθὸς ὁ μουσικὸς: στὸ *Πηδάλιον* τοῦ 1800, στὸν *Συναξαριστὴ* καὶ στὸν *Κῆπο*, ἀνὰ ἓνα ἀντίτυπο (πβ. αὐτ., τ. 2, ἀρ. 14071). Ὁ Χιλανδαρινὸς προηγούμενος Ἰωαννίκιος καὶ ὁ γραμματικὸς Κωνσταντῖνος ἐμφανίζονται μόνο στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τῆς *Κιβωτοῦ*.

7. Πβ. Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Βιβλία μετὰ συνδρομητὲς*, ὁ.π., σ. 154-155, ἀρ. 1819.7.

8. αὐτ., σ. 156-157, ἀρ. 1819.9.

9. αὐτ., σ. 158-159, ἀρ. 1819.12.

λογιοσύνης δὲν ἔβρισκαν πάντα, καὶ πάντως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, μεγάλη ἀναπόκριση στὰ ἀθωνικά μοναστήρια. Τὸ κοινὸ τους βρισκόταν ἄλλου.

Στὶς ἀποδείξεις πού ὑπογράφει ὁ Ἀλέξανδρος Ἀργυράμμος, στίς 29 Μαΐου 1819, σημειώνει: «ἐδόθη ὁ πρῶτος τόμος καὶ ἐλήφθησαν τὰ τοῦ δευτέρου». Πραγματικά, ἡ στοιχειοθεσία καὶ ἡ ἐκτύπωση τοῦ δευτέρου τόμου τῆς *Κιβωτοῦ* εἶχε ἀρχίσει ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου καὶ εἶχε προχωρήσει ἀρκετά. Ὄταν, μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, ἡ πατριαρχικὴ τυπογραφία, καὶ ἐξαιτίας τῶν γενικῶν διώξεων πού σημειώθηκαν στὴν Πόλη, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐγκαταστάσεις τῆς εἶχαν δεχτεῖ ἐπίθεση τοῦ φανατισμένου ὄχλου, διέκοψε, ἀναγκαστικά, τὶς ἐργασίες τῆς,¹⁰ εἶχαν ἤδη τυπωθεῖ 90 τουλάχιστον σελίδες τοῦ δευτέρου τόμου τῆς *Κιβωτοῦ*.

Σὲ κάποια στιγμή, ἴσως γύρω στὸ 1830, καὶ ὅταν διαπιστώθηκε ὅτι ἡ ἔκδοση τῆς *Κιβωτοῦ* δὲν μπορούσε νὰ συνεχιστεῖ,¹¹ οἱ ἐνεήντα αὐτὲς σελίδες διπλώθηκαν καὶ συσταχώθηκαν μὲ πλήρη ἀντίτυπα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Λεξικοῦ. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἀντίτυπα τῆς *Κιβωτοῦ* ἕνα τμήμα τελειώνει στὴ σελίδα 763, στὸ τέλος τῆς ὁποίας σημειώνεται: *Τέλος τοῦ Α. στοιχείου καὶ τοῦ Α' τόμου*, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν, ἐπιπλέον, 90 σελίδες (γράμμα Ε ἕως τὸ λῆμμα *ἐκφροντίζω*), χωρὶς κάποιο παρέμβλητο φύλλο πού νὰ δηλώνει ὅτι πρόκειται γιὰ σελίδες τοῦ δευτέρου τόμου.

Ἡ ἐλπίδα, πάντως, παρέμενε ὅτι θὰ συγκεντρώνονταν, κάποτε, οἱ προϋποθέσεις γιὰ νὰ ολοκληρωθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ μεγάλου Λεξικοῦ στὸ τυπογραφεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχε ξεκινήσει ἡ προσπάθεια. Ὄταν, τὸ 1837, ἡ

10. Τὶς ξανάρχισε, δειλὰ, τὸ 1822, μὲ πολλὰς προφυλάξεις καὶ δύο λιγοςέλιδες ἐκδόσεις: *Εἰχαὶ τοῦ Δυχημοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου*, μὲ πλαστὴ ἐνδειξὴ τόπου ἐκδόσης: ἙΝΕΤΙ'ΗΣΙ' καὶ τὴν εἰκοσασέλιδην *Ἀκολουθία* - - - *Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, ὅπου ἀναγράφεται ὡς τόπος ἐκδόσης ἡ Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ ἀποσιωπᾶται τὸ ὄνομα τοῦ τυπογραφείου. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις τὰ τυπογραφικά στοιχεῖα καὶ τὰ καλλωπίσματα πού χρησιμοποιήθηκαν πιστοποιοῦν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐκδόσεις τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας.

11. Σκέψεις γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ἐκδόσης τῆς *Κιβωτοῦ* στὴ Βιέννη, φαίνεται πὼς ἔγιναν, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ 1826: διαβιβάστηκαν, γιὰ διερεύνηση, στὸν Μιχαὴλ Βασιλείου, ὁ ὁποῖος, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, προσπαθοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσει οἰκονομικὰ ἀδιέξοδά του, μὲ ἕνα ἀνοιγμα πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐκδοτικῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ σχέδιον προσέκρουσε σὲ οἰκονομικὰ δυσχέρειες, ἀλλὰ καὶ στὴ ζωερὴ ἀντίδραση τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος, ἐπαναλαμβάνοντας ἀπόψεις τοῦ τοῦ 1819, μιλᾷ γιὰ «σοφιστικὴ ἀκρισία καὶ ἐπιπολαιότητα καὶ ἀλαζονεία τῶν τεχνουργῶν καὶ ναυπηγῶν» τῆς *Κιβωτοῦ*. Βλ. Χρῆστος Κ. Ρέππας, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς Κων/νου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Ἡπειρώτη λόγιον Μιχαὴλ Βασιλείου», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιον*, τ. 10, Ἰωάννινα 1988, σ. 314 καὶ 322 τοῦ ἴδιου, «Ἀνέκδοτες ἐπιστολὰς τοῦ ἡπειρώτη λογίου Μιχαὴλ Βασιλείου...», αὐτ., τ. 11, 1989, σ. 332. Ο Μιχαὴλ Βασιλείου ἐπανῆλθε στὸ θέμα, τὸ 1829, προτείνοντας στὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ μιὰ συντομευμένη ἔκδοση τῆς *Κιβωτοῦ*. Καὶ τὸ σχέδιον αὐτὸ δὲν εἶχε συνέχεια.

Γραμματεία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, πληροφορημένη ὅτι «τὰ χειρόγραφα» τῆς Κιβωτοῦ «μένουν ἔκτοτε», ἀπὸ τὸ 1821, «σεσωρευμένα ἀνωφελῶς εἰς κιβώτια», θέλησε «νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤδη τὰ ἀνέκδοτα τετράδια κεκτημένους, τὴν ἀγορὰν αὐτῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τὰ ἐκδώσῃ ὡς ὕλην ἀκατέργαστον», συνάντησε τὴν ἄρνηση τῶν νέων κατόχων: «ἡ διαπραγματεύσεως αὕτη ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα, διότι ἀπηντήθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι φυλάττεται ἡ ὕλη αὕτη διὰ νὰ τυπωθῇ ἐκεῖ ὅπου καὶ συνετάχθῃ».¹²

Ἡ συνέχεια θεωρεῖται πῶς εἶναι γνωστή: τὰ χειρόγραφα ἀγοράστηκαν ἀπὸ ιδιώτη, μεταφέρθησαν στὴν Αἴγυπτο καὶ κατέληξαν στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Δὲν εἴταν, ὅπως φαίνεται, ὅλα τὰ χειρόγραφα ἀλλὰ, πάντως, ὅλες αὐτὲς οἱ κινήσεις εἶχαν ὡς ἀφετηρία, τὴν πρόθεση νὰ ὁλοκληρωθεῖ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχείρημα ποὺ ξεκίνησε, τὸ 1819, ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ τυπογραφία.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΑΙΟΥ

ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΒΡΕΤΟΣ – ΙΩΣΗΦ ΔΕ ΚΙΓΑΛΛΑΣ ΔΥΟ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ

ΛΙΓΟΥΣ ΜΗΝΕΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ἔκδοση (1845) τοῦ ἔργου τοῦ Ἀνδρέα Παπαδοπούλου Βρετοῦ *Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν*¹ τυπώθηκε στὴν Ἑρμούπολη (1846) τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωσήφ Δε Κιγάλλας *Σχεδιάσμα Καρόππου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, ἥτοι Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων Συγγραφέων τε καὶ Μεταφραστῶν* (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τέλους τοῦ 1838), ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ νεοελληνιστὶ συγγραψάντες ἄλλογενεῖς.²

Καὶ οἱ δυὸ λόγιοι, ποὺ οἱ συγγραφικὲς τοὺς ἐπιδόσεις συνεχίστηκαν ἐπὶ δεκαετίες, σὲ διαφοροετικὰ ὅμως γνωστικὰ ἀντικείμενα, εἶχαν σπουδάσει Ἰατρικὴ στὴν Ἱταλία, στὴ Νάπολη ὁ Βρετός, στὴν Πίζα καὶ στὴ Φλωρεντία ὁ Δε Κιγάλλας καὶ ἡ στροφὴ τοὺς πρὸς τὶς βιβλιογραφικὰς ἐρευνες ὑπῆρξε περίπου ταυτόχρονη.

12. ἐφ. Ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος, ἔτος Β', ἀρ. 80, Ἀθήνα 16 Ἀπριλίου 1837, σ. 40. Λίγες μέρες νωρίτερα εἶχε δημοσιευτεῖ στὴν ἐφ. *Βελτίωσις*, ἀρ. 288, Τρίπολη 11 Ἰουλίου 1837, σύσταση νὰ ἐκδοθῶν οἱ ὑπόλοιποι τόμοι τῆς Κιβωτοῦ: «μόνον εἰς τόμος ἐξεδόθη, ἅπαντα δὲ ἡ λοιπὴ ὕλη ὑπάρχει ἐτοιμῇ κεκλυσμένη ἐντὸς σιδηρῶν κιβωτίων ἐν Κωνσταντινουπόλει».

1. Πλήρη περιγραφὴ τοῦ βιβλίου βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέζα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863...*, τ. 2, Ἀθήνα 1941, σ. 129, ἀρ. 4167.

2. Δ. Γκίνη - Β. Μέζα, *ὁ.π.*, σ. 171, ἀρ. 4471.